

כ. נר איש ומשפחתו

בהלכות חנוכה אנו מוצאים שני עקרונות הלכתיים המלווים את מצוות הדלקת הנרות: נר איש וביתו ופרסומי ניסא. שני יסודות אלו מבטאים לכאורה ערכים הפוכים; האם המוקד של הדלקת הנרות הוא כלפי הבית, או שמא כלפי חוץ. במילים אחרות, האם המסר של החג הוא הסתכלות פנימה כלפי המשפחה, או שמא 'ופרצת' אל עבר כלל הציבור. כדי לבחון את היחס בין שני צדדים אלו נעיין בשאלות ההלכתיות והלמדניות של כל אחד מהנושאים בנפרד, ולאחר מכן נסביר את הקשר ביניהם.

פירסומי ניסא

אחת ממטרות הדלקת נר חנוכה היא פרסומי ניסא, דבר הבא לידי ביטוי בנוסח הברכה השנייה של הדלקת נרות. טעם זה עומד בבסיס המצווה, וגורר מספר השלכות הלכתיות כפי שמצאנו לגבי קדימות במצוות:

בעי רבא: נר חנוכה וקידוש היום מהו? קידוש היום עדיף - דתדיר, או דילמא: נר חנוכה עדיף, משום פרסומי ניסא? בתר דאבעיא הדר פשטה: נר חנוכה עדיף, משום פרסומי ניסא. (שבת כג, ב)

ההלכה מורה לאדם שאין לו מספיק כסף בשביל נר חנוכה וגם לקנות יין לקידוש, להקדים נר חנוכה בגלל שבמצווה זו יש פרסום הנס. למצוות נר חנוכה קיים היבט ציבורי ולכן מצווה זו קודמת למצוות אחרות. באופן דומה מצאנו לגבי ההוצאות הכספיות היתירות שיש להוציא עבור נר חנוכה, כפי שכותב הרמב"ם:

מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק. (הלכות חנוכה ד, יב)¹

כידוע מנהג מקובל הוא להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת. רבים עוסקים בטעם ההדלקה בבית הכנסת, שהרי (כפי שעוד נראה בהרחבה בהמשך) המצווה קשורה לבית. מצאנו מספר טעמים בראשונים², ואחד מהם הוא שסיבת ההדלקה בבית הכנסת היא משום פרסומי ניסא:

המנהג הזה, להדליק בבהכ"ג, מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו יכולין לקיים המצוה כתקנה כל אחד בביתו, שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ... (שו"ת הריב"ש סימן קיא)

1. מקור הדין בגמרא בשבת כג, א.
2. בענין זה ראו להלן בפרק כא.

במצוות נר חנוכה מצאנו שחיוב נשים שווה לגברים. הרב סולובייצ'ק³ מבין שיש קשר בין העיקרון של פרסומי ניסא וחיוב נשים במצוות נר חנוכה. בדבריו הוא מעלה הבנה עקרונית שבמצוות שיסודן פרסומי ניסא, רמת החיוב של נשים זהה לגברים. כך מצאנו במצוות מגילה וכן בארבע כוסות בליל הסדר, שבכולם קיים יסוד הפרסום ולכן חובת הנשים זהה.

עד כה דילגנו על ההלכה הבסיסית ביותר הקשורה לעיקרון זה - זמן הדלקת נר חנוכה. חז"ל קבעו את זמן ההדלקה בזמן שבו אנשים מסתובבים ברשות הרבים ויראו את הנרות. הרמב"ם (הלכות חנוכה ד, ה) סובר שאדם לא יוצא ידי חובת נר חנוכה אם הדליק יותר מכחצי שעה לאחר השקיעה, פרק הזמן שתכלה רגל מן השוק⁴. הטור חולק על הרמב"ם וסובר שעדיין ניתן לקיים את המצווה לאחר שכלתה רגל מהשוק;

ומ"מ עדיין זמנה כל הלילה ודלא כהרמב"ם ז"ל... (טור או"ח סימן תרעב)

כתב הרא"ש: "אבל מכאן ואילך עבר הזמן הילכך אף על פי שמתרץ תירוץ אחר ראוי להחמיר ולהדליק נר חנוכה בתחלת הלילה". ומשמע מדבריו דהיינו לכתחלה אבל אם עבר ולא הדליק ידליק מספק. וכן כתבו התוספות בשם ר"י פורת ולא היה לו להבינו לכתוב ודלא כהרמב"ם...

הבית יוסף כותב שמספק אנו מסתמכים על השיטות הרואות בכל הלילה כזמן הדלקת נרות. לפי שיטת הטור, יש להדליק נרות חנוכה בברכה גם בזמן שאנשים לא מצויים כלל ברחוב ולא מתקיים בפועל פרסום הנס.

הרב אשר וייס (מנחת אשר, מועדים) מסביר כי מחלוקת הרמב"ם והטור נוגעת לשאלה האם פרסומי ניסא הוא הגדרת המצווה או שמא יש בנר חנוכה שני דינים - זכר לנס ופרסומי ניסא. הטור מבין שיש צד נוסף בהדלקה, זכר לנס, ולכן גם כאשר אין פרסומי ניסא ניתן לברך. לדעת הרמב"ם פירסומי ניסא היא הגדרת המצווה, כפי שעולה בדבריו במשנה תורה:

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס, וימים אלו הן הנקראין חנוכה... (ג, ג)

הלכות הדלקת נר חנוכה מופיעות בפרק ד' מהלכות חנוכה, כאשר פרק ג' עוסק בדיני הלל. הרמב"ם מביא את העיקרון של 'להראות ולגלות הנס' בפרק ג' מכיוון שזו הגדרת

3. שיעורים על מסכת סוכה עמודים יא-יב; ראו גם בספר 'באר מרים, חנוכה', עמוד 140.
4. נחלקו האחרונים לגבי שיטת הרמב"ם בימינו שאנשים נוהגים להסתובב ברחובות גם בלילה ורגלם של בני האדם מצויה ברחובות.

המצווה לשיטתו. לפי שיטת הטור אנו מחויבים לפרסם את הנס, אך עיקר תקנת חכמים נאמר כזכר לנס גם ללא הפרסום⁵.

ממקורות אלו אנו רואים שקיימת מוטיבציה בסיסית של הפצת הנס כלפי חוץ. דבר זה בא לידי ביטוי במקום ההדלקה בבית ובחוץ (כדוגמת בית כנסת), זמנה, גדרי החיוב על גברים ונשים וכן בנוגע לקדימות המצווה.

נר איש וביתו

הברייתא הפותחת את סוגיות חנוכה במסכת שבת (כא, ב) מגדירה את בסיס מצוות הדלקת נרות בחנוכה כמצווה שהיא 'נר איש וביתו'. נחלקו האחרונים בעיקר מצוות נר חנוכה האם המצווה מוטלת על הבית (בדומה למצוות מזוזה, מעקה, ביעור חמץ ועוד), או שיש חובה על כל יחיד כאשר אחד מוציא את השאר ידי חובה. בעניין זה התלבט השפת אמת על סוגיית הגמרא:

ויש לעיין אי המצווה נר א' בבית כמו מזוזה וכמו נר שבת דכל שהדליק לשם שבת אף שהדליק מי שיהיה די. ולפ"ז אפשר דגם ב' בעלי בתים הדרים בבית אחד די להם בנר אחד. והא דאושפיזא משתתף בפריטי י"ל שהוא כדי לעשות המצוה בממונו אבל מדינא יוצא.

הבנה ראשונה הינה שנר חנוכה היא חובת הבית. לכן שתי משפחות הגרות בבית אחד יוצאות ידי חובה בחנוכה אחת, וגם אורח אינו חייב להדליק מצד עיקר הדין. השפת אמת מציע הבנה נוספת:

או נימא דהמצווה על כל אדם, אלא דבעל הבית מוציא כל בני ביתו. אבל אם כן קשיא: פשיטא דכל מצוה יכול להוציא חבירו... ונפקא מינה לפי הנ"ל במהדרין: אי כל אחד מצי לברך דאי מטעם שליחות אם כן המהדרין אין מכוונים להוציא ורשאי כל אחד לברך, אבל אי המצווה רק על הבית ואין צריך כוונה להוציא א"כ על מצות הידור בלבד א"י אי רשאי לברך.

אפשרות שניה הינה שהחובה מוטלת על כל אחד ואחד, ובעל הבית מוציא את כל בני המשפחה ידי חובתם. הפני יהושע הבין שהמצווה מוטלת על הבית:

בגמרא תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו. נראה דמה שנשתנה מצוה זו משאר מצות שהן חובת הגוף שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד דקיימא לן נמי 'מצוה בו יותר מבשלוחו',

---

5. נחלקו האחרונים במי שחוזר לביתו מאוחר, האם יש צורך שבני הבית יהיו ערים בשביל להדליק נר חנוכה שיהיה מי שיראה את הנרות. לדעת הרב פיינשטיין (אגרות משה או"ח ד, קה, ז) ניתן להדליק בברכה גם אם בני הבית ישנים ופרסומי ניסא אינו מעכב את קיום המצווה. בדרך זו גם כתב הרב עובדיה יוסף בחזון עובדיה, חנוכה.

אלא דשאני הכא שאין הכא עיקר המצוה אלא בסמוך לרה"ר שהוא משום פרסומי ניסא. משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית ועדיין צ"ע.⁶

להבנת גדר המצווה של 'נר איש וביתו' יש מספר השלכות הלכתיות בדיונים שונים בהלכות חנוכה כפי שנראה בסוגיות הבאות.

קטן בנר חנוכה

דעת ספר העיטור היא שקטן יכול להוציא את בני הבית ידי חובת הדלקת הנרות, כפי שמביא את דבריו השולחן ערוך:

קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק. (תרעז, ב)

מנגד, הרמב"ם בהלכות מגילה כותב שקטן אינו מוציא ידי חובת קריאת מגילה. החכם צבי הסביר שהיות ומצוות נר חנוכה יסודה בחובת הבית אז לא משנה מי מדליק את הנר, והעיקר שבמציאות יש נר חנוכה דולק:

שאלת לפרש לך מה בין חנוכה שפסק דקטן שהגיע לחינוך מוציא את הגדול לפורים שפסק הוא ז"ל ככל שאר הפוסקים וכת"ק דר"י שאף שהגיע לחינוך אינו מוציא את הרבים י"ח? תשובה: ס"ל דבחנוכה כיון דלאו אקרקפתא דגברא מוטל חיוב ההדלקה, אלא א' מכל בני הבית מדליק בפתח החצר ושוב אין שום חיוב על שום א' מכל בה"ב, אף על פי שלא שמעו הברכה ולא ראו ההדלקה... להכי סגי בקטן שהגיע לחנוך המדליק בפתח החצר אבל בקריאת המגילה המוטל על כל או"א לקרות או לשמוע המגילה אין קטן אף שהגיע לחינוך מוציא את הרבים וחילוק זה מתקבל על הדעת נ"ל. (שו"ת חכם צבי, תוספות חדשים, סימן יג)⁷

הרואה נר חנוכה

בגמרא (שבת כג, א) נאמר שמי שלא מדליק נר חנוכה יכול לברך את ברכת 'שעשה נסים' כאשר הוא רואה נרות חנוכה דולקים. תוספות במסכת סוכה דנים בהלכה זו ומביאים שני הסברים:

הרואה נר של חנוכה צריך לברך - בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס, וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה. וטעם ראשון ניחא דלא תיקשי ליה מזוזה, ועוד יש לפרש דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך. (סוכה מו, א)

6. יש להעיר שבשיטת הפני יהושע המצווה אינה כלפי הבית, אלא המצווה לפרסם את הנס מוטלת על הבית.

7. בנושא זה ראו באריכות בדברי הרב אהרון ליכטנשטיין בספרו 'מנחת אביב' עמודים 299-310.

לפי הטעם הראשון המובא בתוספות הברכה נתקנה בגלל חביבות הנס. ההסבר השני מקשר את הברכה ל'חובת הבית', כך שמי שאין לו בית יוכל לברך. תוספות מקשר את הדיון במצוות נר חנוכה למצוות מזוזה, ולאור כך נראה שהנחת היסוד בדבריהם היא שהמצווה היא על הבית (כפי שגם מוסבר בתירוץ השני).

אורח

נראה כי דין 'אכסנאי' (אורח) אינו נכנס לגדרים ההלכתיים ה'רגילים'. הגמרא (שבת כג, א) אומרת שאורח צריך להשתתף בפרוטה עם בעל הבית, כאשר הלכה זו אינה נובעת מדיני שליחות. הפוסקים דנים האם יש על האכסנאי חובה להדליק נר, או שיכול לצאת ידי חובה בהדלקת אשתו בביתם.

בעקבות מנהג עדות אשכנז, שכל אחד מבני הבית יכול להדליק ולברך, עולה שאלה האם אורח יכול גם להדליק נרות. פוסקי אשכנז נחלקו בנושא כפי שמביא הט"ז; מדברי תרומת הדשן עולה שאם האורח מדליק הוי ברכה לבטלה, היות והוא פטור מהמצווה. אין חיוב אישי על האדם אלא החיוב נוגע לבית, ובמקרה של אורח או שהוא אינו מחויב או שמדליקים עליו בביתו:

בתרומת הדשן סימן ק"א כתב אכסנאי שהוא נשוי שרוצה להדליק בברכה חוץ לביתו כ' גדול א' דרשאי לעשות כן... היינו דלא מחויב אבל אי בעי מצי להדליק לא הוי ברכה לבטלה דהוה בכלל המהדרין. וגדול אחד כתב שהואיל ולא צריך פטור נקרא הדיוט אם יעשה וכל שכן דהוי ברכה לבטלה כיון דלא אשכחן מהדרין זה בתלמוד. ומסיק בתרומת הדשן דשפיר נקרא בכלל המהדרין דכי היכי שיש הידור בנר לכל א' בבית א' הכא נמי יש הידור בנר לאיש ונר לאשתו בשני מקומות...עכ"ל...

(ט"ז תרעז, א)

בהמשך הדברים מובא כי גם המהרש"ל והט"ז נחלקו בעניין זה; המהרש"ל סובר שנרות חנוכה תלויים בבית לעומת הט"ז שמבין כי יש חובה על היחיד⁸:

ורש"ל כתב בקיצור פסקיו וז"ל: "ואיש ואשתו בודאי מספיק להם נר א'. ואכסנאי הנשוי; אם אינו יודע שאשתו מדלקת עליו יכול להדליק ולברך, אבל אם הוא יודע בבירור שהיא מדלקת עליו אין לו להדליק אם לא שהוא בבית יחיד... והיכא שלא ידע שהיא הדליקה עליו ובא באותו לילה צריך לחזור ולהדליק ולברך לפי שחל עליו חובת חכמים, אבל היכא שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו שמדלקת עליו בבית נראה דלאו כל כמיני' ואינו יכול לברך" עכ"ל. והנה לא זכינו עדיין לראות דברי רש"ל הארוכים לדעת מוצא דבריו אמנם כי נחזי אנן נראים דברי ת"ה נכונים...

8. וראו גם את דברי הר"ן על הרי"ף שבת י, א ד"ה 'אמר רב ששת אכסניאי'.

ואפילו אם הוא בביתו ואינו רוצה לצאת בברכת אשתו איני יודע איסור בדבר אם יברך לעצמו, מ"ש מקטן שהגיע לחינוך שמדליק לעצמו בברכה, והא פשיטא שהוא יוצא בברכת אביו. וכבר ראינו נוהגים בכל מי שהולך בחנוכה חוץ לביתו ליקח נרות חנוכה עמו להדליק במקום אשר יהיה שמה הרוח ללכת, אף על פי שמדליקין בביתו בני ביתו שהם אצל אשתו...

אם כן, נחלקו הפוסקים האם אורח יכול להדליק ולברך כאשר הדליקו עליו בביתו.⁹ מדברי הט"ז עולה הרחבה לחובת הבית, כך שלמרות שהמצווה בבסיסה נאמרה כחובת הבית, יש מימד נוסף של חיוב על כל אדם. לאור שיטה זו מצאנו שילוב בין החיובים - חיוב על הבית וגם על היחיד.

נרות חנוכה בשטח

האם יש חובה להדליק נרות במקומות פתוחים? נחלקו האחרונים לגבי הדלקת נר חנוכה במבנה שאינו קבוע או בלינת שטח מחוץ למבנה. הגמרא במסכת סוכה (ג, א) מונה רשימה של מצוות שצריך עבורם גדר של בית כדוגמת גודל של ד' על ד' אמות, ונר חנוכה אינו מופיע שם. אם אנו מבינים שיש דין של בית, אז לכאורה יש צורך בהגדרה הלכתית של בית קבע. הרב ולדנברג (ציץ אליעזר טו, כט) מביא את שיטת הב"ח שסובר שהחיוב על האדם ולא על הבית, ומסיק ממנו לעניין זה:

ותימה דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור אותו מחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחינו הוא בחיוב על גופו, ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו אם לא שעמד שם בשעת ברכה וענה אמן... (ב"ח סימן תרעו)

לאור דברי הב"ח כותב הרב ולדנברג שחייבים להדליק נרות גם כשהאדם ישן תחת כיפת השמים. מדיון האחרונים לגבי הדלקה ברכבת עולה שיש צורך בקיום של מבנה כלשהוא גם אם לא קבוע (שו"ת מהרש"ם ד, קמו; ערוה"ש תרעז, ה). יש שטענו שצריך בית ממש ולכן אי אפשר אפילו להדליק בכותל המערבי¹⁰.

9. נראה שחילוקי המנהגים בין עדות אשכנז שנהגו שכל אחד מבני הבית מדליק ומברך, ומנהג עדות המזרח שרק בעל הבית מדליק ומברך קשור לשאלה זו. נעיר שיש אחרונים שהסבירו בדרך זו את מחלוקת הרמב"ם והרמ"א בהבנת 'דין מהדרין מן המהדרין'; לדעת הרמב"ם הכוונה היא שבעל הבית מדליק נרות כמספר אנשי הבית, ולעומת זאת שיטת הרמ"א שכל אחד מבני הבית מדליק נרות כמספר הימים. באחרונים אנו מוצאים גישה המסבירה שהרמב"ם והרמ"א נחלקו בנקודה שהעלנו; האם המצווה מוטלת על הבית ולכן רק אחד מדליק או שהמצווה על כל אחד ואחד ולכן כל אחד ידליק. לאור כך נראה שגם לפי הרמב"ם יש שני צדדים במצווה זו, גם כמצווה המוטלת על הבית וגם על האדם.

10. ראו בספר 'שם דרך', שבת סימן כה. הרב אשר וייס (מנחת אשר, מועדים סימן טו) דן האם יש חובה על האדם לקנות או לשכור בית על מנת לקיים את מצוות חנוכה. למסקנתו אין חיוב כעין זה על האדם, ובמקביל כותב לגבי מי שאינו בבית בחג שצריך לדאוג שמישהו

הרב זילבר (שו"ת אז נדברו ז, סז) כותב שלא מדובר על גדרים של בית כמו הלכות מזוזה, אלא על צורך במבנה כלשהו. הגרש"ז (מנחת שלמה תנינא סימן נח) מסביר שלמרות שהיסוד הוא דין בית, יש גם חובה על הגברא. מדובר על גדר הלכתי מורכב יותר שאינו בדיוק בית ואינו בדיוק על האדם, כפי שראינו בדין אורח. בדבריו הוא דן על הגדרת בית לעניין נר חנוכה וחוקר האם בית שאינו מקורה 'ראוי לקיים בו מצות נר חנוכה':

ונראה דאין הכי נמי בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות אינו קרוי דירת קבע, אבל שפיר חשיב דירת ארעי. ולכן חושבני שדוקא בדינים או מצוות הנוהגים תמיד בכל השנה ומצינו בלשון התורה או חכמים שאמרו בו לשון בית מצריכים שיהא דוקא בית של ד"א שרגילים לדור בו תמיד, משא"כ לענין מצות נר חנוכה שנוהגת רק ח' ימים ואשר לח' ימים רגילים לדור גם בדירה ארעית, לא בעינן שיהא דוקא בית חשוב של ד"א הרגילים לדור בו תמיד.

וקצת ראייה לדברינו מדין אכסנאי דהרי פשוט הוא שאין יוצאים ידי חובת הדלקה בבית של אחר וכן בהדלקה שבביהכ"ס, וכתב הגר"א הטעם משום דאמרו "איש וביתו" ואין זה ביתו ואפ"ה באכסנאי מהני ההשתתפות עם בעל הבית, והטעם בזה שההשתתפות מחשיבה אותו כאחד מבני הבית וסגי בזה להחשב ביתו אף על פי שכל היותו שם הוא דרך ארעי, והכי נמי גם בכל עיקר דין בית סגי במה שהוא דירת ארעי וא"צ ד"א על ד"א...

והנה אף שנתבאר לעיל שמצות נר חנוכה עשאוה כחובת הבית מ"מ יש בה גם חובת גברא, ואינו דומה למזוזה שלאחר שקבעו בבית את המזוזה ממילא נפטרים לגמרי כל דיירי הבית, ואף אם קבעה אדם שאינו מבני הבית ושלא בשליחות בעה"ב יצאו בני הבית ידי חובתן והבית נפטר מחובת המזוזה, ואילו בנר חנוכה שהדליקו אחד שלא מבני הבית שלא בשליחות בעה"ב פשיטא דלא עשה כלום ולא יצאו, וזהו משום דחכמים הטילו המצוה גם כחובת גברא על האדם שזה מוטל אקרקפתא דגברא... גם מבואר בשו"ע תרע"ז ס"ג ברמ"א לענין אכסנאי שאע"פ שמדליקין עליו בביתו ומעיקר הדין פטור יש אומרים שאם רצה להחמיר על עצמו ולהדליק בפני עצמו כדי לראות הרי זה מדליק ומברך עליו...

גדרי נר חנוכה הם לא בדיוק חובת הבית ולא בדיוק חובת הגברא, אלא מדובר על מערכת מורכבת ושונה. מהו גדר זה? מה היחס בין חובת הבית ובין הגדר להאיר מהבית כלפי חוץ?

ידליק בביתו. במידה ואשתו לא בבית אין זה מועיל ויתכן והוא פטור מנר חנוכה (סימן ג אות ה).

בית, אדם וסביבה - משפחה

באוסף מקורות נראה כי המאבק בין היוונים למכבים נגע בצורה משמעותית בשאלת היחס לערכי המשפחה. יוון ניסתה להנחיל בארץ תרבות שונה ובכלל זה להשפיע על מעמד המשפחה ומשמעותה. הרב קוק עמד על כך שגזירות היוונים לא היו שמד דתי, אלא נגעו להיבטים רוחניים גם כנגד המשפחה היהודית:

הנצחון שנתן ד' ביד עבדיו הכהנים שנתגברו על היונים, שבקשו לא רק לעקור את עם ישראל ממעמדם החומרי כי אם לעקור את תכונת החיים שישראל מודיעים בעולם, שהם צריכים להיות על פי שרשי התורה, שתהיה הטהרה והצניעות המטרה הראשית בחיי המשפחה, ואחריהן ימשכו יתר המידות והדעות הישראליות - זה שנאו עם היונים, וראו בזה צר ואויב לתרבותם הם, שהעמידו לנס את עליצת החיים והנאותיו הגופניות והדמיוניות, על כן היתה שנאת היונים רבה מאד לתורת ישראל.

והנה כפי דרך המיצוע הנוהגת באיש הישראלי, אף על פי שאינו מצויין, מכל מקום בחיי המשפחה מוכר האור העברי, הטוהר והצניעות, האמן וכל המידות המסתעפות מזה לטובה, ניכרים יפה לשם ולתפארת בכל בית בישראל המתנהג על פי דרכי התורה והמצוה, על כן חובת מצות נר חנוכה - נר איש וביתו. (עין א"ה שבת ב, ז)

מצוות נר חנוכה היא נר איש וביתו לא רק מצד הבית, אלא כלפי מי שנמצא בתוך הבית. הכלל ההלכתי 'נר איש וביתו' נאמר כמתאר את המשפחה והתרבות היהודית, המכילה בית עם משפחה יהודית בתוכו. השילוב של עקרון הבית יחד עם 'פרסומי ניסא' מבטא את הבלטת ערכי המשפחה כלפי חוץ.

הגדרת מצוות הדלקת הנר היא נר איש וביתו והכוונה אינה בדיוק חובת הבית וגם לא בדיוק חובת האדם ('גברא'). הרב אשר וייס הגדיר זאת כחובה משותפת של כל בני הבית כאחד¹¹. נראה שיש להסביר כי מבחינה הלכתית מדובר על חובת המשפחה. הגדרה זו מסבירה בצורה פשוטה את ההלכות השונות שראינו עד כה¹². קיימת חובה על הבית אך אין צורך במבנה פסי. המשפחה חייבת במצוות ההדלקה, ואורח יכול להשתתף בפרוטה ולהיות חלק מהמשפחה ולהיכלל באותה הדלקה.

לאור כך יש להסביר את הקשר שבין מצוות 'נר איש וביתו' ו'פרסומי ניסא'. המאבק אותו ניהלו החשמונאים היה ביסודו מאבק רוחני ולא גופני, שהתמקד לא רק כנגד היוונים אלא

11. "וזה שאמרו נר איש וביתו, ולא כהבנת הפני יהושע והשפת אמת דהכוונה על גוף הבית וכמו שחייב על פתח הבית כך חייב בנר מחוץ לפתח הבית, אלא הכוונה לחובה משותפת של בני הבית, וכשאמרו איש וביתו כוונתם לכעין הכתוב "איש וביתו באו" (שמות א' א'), שיעור בנושא 'נר שבת ונר חנוכה ודין אכסנאי, תש"פ.

12. כך לדוגמה קטן יכול להדליק נרות חנוכה (בשונה מקריאת מגילה) כי החובה הינה משפחתית והקטן הוא חלק מהמשפחה. ברכת 'הרואה' נר חנוכה נתקנה כדברי תוספות על מנת לתת מענה למי שאין לו בית, וכנראה הוא חסר משפחה.

גם כנגד המתיוונים והשפעתם על החברה. דגם המשפחה היהודית נפגע בתקופה זו, ומשמעות החג לדורות היא שמירה על תא משפחתי יהודי מסורתי. חלק ממהות המצווה היא להקרין את אור הבית והמשפחה כלפי חוץ, ובכך להראות שהגזרות וההתבוללות התרבותית לא הצליחו¹³.

היוונים העמידו את הגוף בראש סולם הערכים, וניסו ליוון את אנשי ארץ ישראל. היחס לגוף עולה בתרבות הספורט והכוח וגם בגזירות שהוטלו כנגד היהודים. כך אנו מוצאים בגזירה הפוגעת בקדושת המשפחה שהכלה לפני חתונתה 'תיבעל להגמון תחילה'¹⁴, וכן בגזירות על המילה. הנשים מסרו את נפשן כנגד גזירות היוונים, כפי שמתואר בראשית מכבים ב' לגבי מצוות מילה וגם בסיפור חנה ושבעת בניה. בחנוכה אנו חוגגים את נס פך השמן ולא רק את הניצחון במלחמה ונותנים דגש על הצדדים הרוחניים והמוסריים¹⁵.

הבנת הדלקת נר חנוכה כמצווה המוטלת על המשפחה, מסבירה מספר הלכות נוספות בענייני חנוכה. דוגמה ראשונה לכך נוגעת לצורך בהיכר איזו משפחה הדליקה את הנרות, ולכן הגמרא אומרת שיש להניח בפתח הבית מבחוץ. מדוע? יש צורך שהאנשים ההולכים ברחוב ידעו למי החנוכה שייכת:

מצוה להניחה - בחצר או ברשות הרבים בטפח הסמוך לפתח, שאם ירחיקנו להלן מן הפתח - אינו ניכר שבעל הבית הניחו שם. (רש"י שבת כב, א)

על כן פוסק הבית יוסף (או"ח סימן תרעא) שבמקרה שיש עלייה הפתוחה לבית, משפחה הגרה בקומה שנייה, יש להדליק בחלון הסמוך לרשות הרבים ולא בפתח הבית הואיל ו'לא מינכרא מילתא'. לאור ההבנה שמשמעות פרסומי ניסא היא שיקוף ערכי המשפחה מהבית כלפי חוץ, מובן הצורך בהיכר המשפחה שהדליקה.

לאור כן נראה שראוי למי שגר בבנין משותף שידליק את הנרות בחלון דירתו ולא למטה בחדר מדרגות ליד דלת הכניסה לבנין. ההדלקה היא של המשפחה, ויש להדליק במקום בו יהיה ניכר שהמשפחה הדליקה את הנרות¹⁶.

דוגמה נוספת נוגעת לאדם שחוזר מאוחר לביתו. האחרונים דנים מה העדיפות במקרה בו ה'אבא' חוזר מאוחר ממקום עבודתו; האם עדיף שאשתו תדליק בזמן כדין לכתחילה או לחכות ולהדליק ביחד כל בני הבית. ברקע הדיון מוסכם שהאדם יוצא ידי חובה על ידי אשתו ולכן באפשרות זו מקיימים את מצוות הדלקת נר חנוכה בזמנה¹⁷. לאור דברינו לעיל

13. ראו את דברי הרב יוסף צבי רימון- 'משמעותו של נס פך השמן', בתוך 'באר מרים- חנוכה', עמודים 98-99.

14. גמרא כתובות ג, א; רש"י שבת כג, א ד"ה 'היו'.

15. בנושא זה הרחיב הרב יונתן זקס- The Light of Judaism ± A video message for <https://rabbisacks.org> ; Chanukah.

16. וראו גם במנחת אשר מועדים סימן ג אות ג.

17. הרב אשר וייס מסביר שיש עדיפות הלכתית בהדלקה על ידי בת הזוג אך ישראל לא נהגו בדרך

בהסבר גדר המצווה כמוטלת על המשפחה, נראית הסברה לחכות שכל בני הבית ידליקו יחדיו מצד עיקר הדין. המצווה מוטלת על המשפחה ויש יתרון בהדלקה משפחתית כאשר כולם ביחד, מאשר שאחד ידליק עבור השאר. דבר זה נכון גם במקרה ההפוך, בו אב המשפחה נמצא בבית בזמן צאת הכוכבים אך בת הזוג או חלק מהילדים אינם נוכחים. נראה שנכון לחכות לבני המשפחה ולהדליק יחדיו את הנרות¹⁸.

השלכה שלישית לעקרון זה עולה לאור השאלה האם פרסומי ניסא נאמר גם לגבי גויים. הגמרא במסכת שבת מסבירה שזמן הדלקת נרות הוא כאורך הזמן בו מתקיים פרסום הנס כלפי מי שהולך ברחוב. הגמרא מסבירה שיש להדליק עד שתכלה רגל מן השוק שזה כחצי שעה אחרי צאת הכוכבים שעד אז 'תרמודין' הולכים ברחובות. מי אלה ה'תרמודין'? נחלקו הראשונים האם מדובר על גויים ('רש"י') או תיאור לבעלי מקצוע ('רי"ף'). בעקבות כך דנו הפוסקים מדוע קובעים את הזמן לפי גויים, האם יש פרסומי ניסא כלפיהם? האגרות משה אומר בפשטות: 'ופרסום והנכרים לא מסתבר שיתחשב פרסום' ('או"ח ח"ד קה, ז). אך מפשט דברי הגמרא נראה שמדובר על פרסומי ניסא גם כלפי אינם יהודים. לאור דברינו יש להסביר שקיים צד של פרסומי ניסא כלפי גויים, ודבר זה בא לידי ביטוי גם בכך שאנו מראים שהקן המשפחתי שומר על מסורתו.

הרב סולובייצ'יק הסביר שבפרסום הנס בחנוכה יש קיום של קידוש ה' (הררי קודם א, קס). לשיטתו יש קיום של פרסום הנס גם כלפי גויים, כפי שמשמע מפירוש רש"י לתרדומאי, וזאת בשונה מקריאת מגילה בפורים שם הפרסום מופנה רק כלפי ישראל:

... דבחנוכה שנלחמו היונים להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, בזה מה שנו חייבים בפרסומי ניסא הוא מטעם קדוש ה', וע"כ החיוב הוא להראות לגויים שאין אנו נכנעים לרדיפות הדת... וה' מצילנו מידם. מה שאין כן בפורים שהיה הנס בהצלת הגוף בזה ענין פרסומי ניסא הוא להודיע על מעלת הבטחון בה' שכל קוץ לא יבושו, וזה שייך לישראל דוקא כדכתיב 'ישראל בטח בה' עזרם ומגינם הוא'.

זו והנח להם לישראל. ראו את דבריו במנחת אשר, מועדים, סימן י אות ד, ובדברי שבט הלוי המובאים שם.

18. בייחוד לאור הגישה המרחיבה בימינו את זמן הדלקת הנרות לכתחילה למשך הזמן בו תושבים מסתובבים ברחובות. שאלה דומה עולה כאשר המשפחה נוסעת להדלקה משפחתית וניתן להדליק את הנרות בביתם או לפני שקיעת החמה או בשעה מאוחרת כאשר יחזרו לביתם – מה עדיף? כאשר מדובר על הדלקה לאחר פלג המנחה ובסמיכות לשקיעה, שתי הדרכים אפשריות ויש צדדים להעדיף לכאן ולכאן. הרב אשר וייס העדיף במקרה זה להדליק בשעה מאוחרת, היות וכך היה מקובל לנהוג. לאור דברינו לעיל, נראה שיש להוסיף במערכת השיקולים את השאלה מתי כל המשפחה תהיה ביחד, כך שאם בשעת החזרה הילדים כבר יישנו ורק בני הזוג יהיו בהדלקה, נראה שיש להעדיף זמן מוקדם יותר שאפשרי מבחינה הלכתית וכל בני המשפחה ינחו בהדלקה.

מכאן ברור מדוע יש ענין של פרסומי ניסא כלפי גויים. בחנוכה אנו מפיצים את אור המשפחה כלפי חוץ, דבר השייך לעולם כולו. המצווה היא נר איש וביתו וגם פרסומי ניסא, כי אנו מפיצים כלפי חוץ את העקרון של המשפחה והיחס לילדים ולחינוך, דבר העומד בבסיס היהדות.

תורת האב ותורת הרב

הרב יהודה ליאון אשכנזי (הידוע בכינוי 'מניטו') עסק ביחס שבין תורת הרב לתורת האב¹⁹. בדרשה הנושאת שם זה הוא הדגים זאת כעקרון המרכזי מהלכות חנוכה. הגמרא במסכת שבת (כג, א) עוסקת בברכה על הדלקת נרות ובמקור החיוב במצווה זו, ולאור כך שואלת כיצד אנו מנסחים את הברכה בלשון 'וציוונו':

והיכן צונו? רב אויא אמר מ'לא תסור', רב נחמיה אמר 'שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך'.

קיים הבדל בין המקור לפי רב אויא ובין רב נחמיה: לפי רב אויא מקור הסמכות הוא אצל הדיינים והתכמים, לעומת רב נחמיה שרואה את המקור באב ובזקנים. מניטו מסביר, בעקבות הרב הוטנר, שבחנוכה יש דגש מיוחד על האבות:

אתם רואים את ההבדל: במקור אחד הסמכות, זה הדיין. ובמקור השני הסמכות זה הזיכרון של האומה. זה האומה דרך האבות. הפחד יצחק - וזה החידוש שלו - מסביר כי בכל המצוות מספיק המקור הראשון. צריך לשאול את התלמיד חכם. אבל פה, בענין של חנוכה, אנו צריכים הפסוק השני, ולמה? מכיוון שהיוונים רצו לנתק את עם ישראל מהתורה אבל לא מהתורה כדת אלא מהתורה כיחוד עם ישראל בעולם. יש ביטוי שצריך להבין אותו "ותן חלקנו בתורתך" הם רצו לנתק את ישראל מהתורה לא התורה מישראל. אתם רוצים דת? יהיה לכם דת, כמו כל העמים. אבל אותה תורה שהיא סגולת עם ישראל, החלק של עם ישראל בתורה, זה מה שרצו לנתק. ההסבר של הרב הוטנר הוא עמוק מאוד. הוא מסביר את זה ככה: התורה של הרב היא התורה שבפועל, התורה של השולחן ערוך; הכל מוכן, זה התוכן של התורה: מה אומר משה רבנו על שאלה זו? תשאל את הרב. אבל מי הוא ישראל? תשאל את האב. הגענו למצב שהיחס לתורה הוא בעיקר ביחס לתורה של הרב וכל אחד יש לו שבטים, שבטים... איפה האיחוד של עם ישראל? שאל אביך. אתם מבינים את הנושא?! ולכן הרב הוטנר אומר התורה של האב היא התורה שבכוח, מה שמכין את האדם לקבל את התורה של הרב.

חנוכה הוא החג של תורת האב, של המשפחה, של הקשר הבין דורי. היוונים נלחמו בקשר המיוחד של עם ישראל והתורה דרך ניתוק המשפחה. התיקון של חנוכה הוא

---

19. דבריו בנושא נכתבו ימים ספורים לפני פטירת מניטו ופורסם כנספח לספר 'סוד העברי'.

ייסוד היום על בסיס המשפחה וחזיוקה, ונתינת המקום להפצת קשר מיוחד זה כלפי חוץ²⁰.

אחרית דבר

שני מוקדים עומדים בבסיס הלכות חנוכה: מצוות נר חנוכה תלויה בבית - 'נר איש וביתו', ומנגד יש לצאת ולפרסם את קיום המצווה כלפי חוץ מדין 'פרסומי ניסא'. הלכות החג מבוססים על יסודות אלו, ובתחילת הפרק סקרנו דינים הנובעים מהם.

לכאורה שני יסודות אלו אינם עולים בקנה אחד, שהרי לפי יסוד אחד מהות החג היא בתוך הבית, ולפי השני מטרת המצוות היא להאיר כלפי חוץ. בפרק זה הצענו לראות את הגדרת המצווה כמוטלת על המשפחה, ולא על הבית או על האדם הפרטי. לפי גישה זו חכמים ייסדו את מצוות היום על בני הבית יחדיו, מתוך מטרה לחזק את המשפחה ולהאיר את החוץ מכוחה. לאור הבנה זו ניתן להסביר הלכות רבות של נר חנוכה, וכן נראה שגדר זה של המצווה יכריע שאלות הלכתיות שבהן יש משמעות ללכידות המשפחה וקיום המצווה ביחד. ראיית המשפחה כיסוד חג החנוכה עומדת כנגד לגזרות היוונים, וכפי שהסביר 'מניטו' מסמלת את העברת התורה מדור לדור, מאב לבן.

²⁰. וכלשונו של הרב אוריאל עיטם: "התורה עוברת לא רק דרך הרבנים אלא גם דרך האבות. אולי לא במקרה הגמרא אומרת זאת דווקא בסוגיה הקשורה לחנוכה, שם היוונים תקפו את ישראל בשתי חזיתות – התורה והמשפחה. הם הבינו שגם החכמים וגם מסורת האבות הם צינורות להעברת התורה. יתרה מזאת, הציווי הבסיסי על לימוד התורה הוא "וְשִׁנַּנְתֶּם לְבַבְיֶדְכֶם". משמע שהתורה עוברת בראש ובראשונה דרך הציר המשפחתי – מאבות לבנים. המוסד המרכזי להעברת התורה הוא מוסד האבהות" (מתוך שיעורו בנושא באתר תורת הר עצינן).